

MANNEN VAN GEZAG

Jouke Turpijn

MANNEN VAN GEZAG

De uitvinding van de Tweede Kamer

1848-1888

MANNEN VAN GEZAG maakt deel uit van het onderzoeksprogramma 'Parlementair en partijdig. Politieke cultuur en opvatting van politiek in Nederland en West-Europa in de 19de en 20ste eeuw'. Dit programma wordt gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de Rijksuniversiteit Groningen.

Deze uitgave kwam tot stand met steun van de Stichting Professor Van Winterfonds, de J.E. Jurriaanse Stichting, de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting en de Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds.

De afbeeldingen in dit boek zijn afkomstig uit het ganzenbordspel 'De Stembus' in *De Nederlandsche Spectator* van 2 maart 1867.

Eerste druk 2008

Derde, herziene druk 2017

© 2008 Jouke Turpijn en Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Bureau Beck

Omslagfoto C. Lely (1914)

NUR 680

ISBN 978 90 284 2687 0

www.wereldbibliotheek.nl

INHOUD

INLEIDING	7
Parlementaire geschiedenis	13
Dwarsdoorsnede	20
 1. EEN NIEUW PARLEMENTAIR TIJDPERK	 25
De burgerlijke versobering van het parlementaire leven	26
Veranderingsdrift en verenigingsdrang	31
Een nieuw reglement van orde	36
De toepassing van de regels	38
Tactieken, trucs en parlementaire sabotage	44
Het verzet van Groen van Prinsterer	48
 2. DE UITVINDING VAN DE OPPOSITIE	 55
De naam van de oppositie	56
Regels en instrumenten als wapens	60
Zwijgen, spreken en het belang van vertrouwen	65
De strijd om eer en waardigheid	66
De gevolgen van de oppositie: helden en verliezers	74
 3. HET IDEALE PARLEMENT	 79
Monumentaliteit en publieke geest	80
Het opportunistische paleis	82
Werk in uitvoering	85
Tegenstanders van het ideale parlement	90
Oppositie zonder eenheid	95
 4. DE ONTMOETING TUSSEN TWEE GENERATIES	
LIBERALEN	105
De handel van Fransen van de Putte	106
Kappeyne en andere jonge liberalen	111

Zo vader, zo zoon?	115
De teloorgang van het ideale parlement	119
5. DE 'CRISIS' VAN 1866-1868	123
Het publiek van de Kamer: strijd bij <i>De Stembus</i>	124
Ondertussen in de Kamer...	129
Nr. 47 Het uitschelden van ministers	135
Nr. 16 Slechte politiek: de politieke weerhaan	139
Nr. 62 Het raadsel van de motie	142
De winnaars van 1866-1868	149
6. HET GEZAG VAN DE VOORZITTER	153
Kamervoorzitters tussen traditie en vernieuwing: 1814-1848	154
Het gezag van Van Reenen	157
Mannen onder elkaar	161
Het wakend geweten Dullert	163
De partijdige tijd	167
Disciplineren van nieuwkomers	171
7. 1848 ALS IJKPUNT	179
De regels van de veteraan	180
Internationale voorbeeldigheid	184
De waardige helden en hun grondwet	188
De geschiedenis van het parlement, door het parlement	194
Dode grote mannen	198
CONCLUSIE	205
Vallen en opstaan: het veranderen van de parlementaire wereld	206
Een kwestie van gezag	210
Interpretatie en opportunisme	213
NAWOORD	217
NOTEN	221
LITERATUUR EN BRONNEN	263
REGISTER	279
GANZENBORD	286

INLEIDING

Daniël van Eck wist het zeker. Hij zou zijn baard laten staan. Het was dinsdag 13 februari 1849 en Van Eck betrad voor het eerst van zijn leven als parlementariër de vergaderzaal van de Tweede Kamer. Het vorige jaar was de grondwet gewijzigd. Een vloedgolf van revoluties trok door Europa en in verscheidene Nederlandse steden braken relletjes uit.¹ Om erger te voorkomen besloot de koning hervormingen door te voeren.

Hier had Van Eck al jaren reikhalzend naar uitgekeken. Toen droeg deze Zeeuwse advocaat ook al een baard. Dat was niet in de mode en omdat Van Eck vaak over zijn politieke idealen sprak en schreef, graptten zijn vrienden dat de baard een revolutionair symbool was. Veel rebellen en revolutionairen van die tijd hadden er immers een en waren trots op dat gezichtshaar ‘zonder welke geen profeet succes kon hebben.’² Van Eck deed graag met de grap mee, ook al schoor hij zich in werkelijkheid niet omdat hij dat ‘onnatuurlijk’ vond. Hij beloofde zijn baard eraf te halen zodra de grondwet herzien was. Hoewel dit nu gebeurd was en Van Eck er zijn Kamerzetel aan te danken had, bleef de baard gespaard.³

Mannen als Van Eck, die vanaf 1849 lid van de Tweede Kamer waren, zijn de hoofdrolspelers van dit boek. Voor het eerst sinds het bestaan van de Kamer vanaf 1814 waren haar leden direct gekozen. Deze volksvertegenwoordigers werkten onder de herziene grondwet van 1848. De grondwetsherziening geldt als ‘een belangrijke cesuur, een mijlpaal zelfs’ in de geschiedenis van Nederland.⁴ Zo werd in maart 2014 de tweehonderdste verjaardag van de grondwet gevierd. Maar omdat deze grondwetdag vooral om democratische verworvenheden draaide speelde ‘1848’ een grotere rol dan het herdachte jaar. ‘1848’ werd bij haar eigen herdenking in 1998 ‘nog steeds beleefd als een essentieel moment in een sindsdien doorlopende politieke traditie’. Deze traditie bestaat uit belangrijke hoekstenen van het huidige Nederlandse representatief-democratische stelsel: ‘een volledig constitutionele monarchie’, ‘directe volksinvloed via rechtstreekse verkiezingen’ en vooral ‘een volwassen parlement’.⁵

Het is de vraag of het parlement toen al volwassen was. Bijna twintig jaar na 1848 beweerde de Leidse hoogleraar Simon Vissering in ieder geval dat de Kamerleden 'in het constitutionele staatsleven [...] de schooljaren nog niet te boven' waren. Vissering schreef dit naar aanleiding van kinderachtige persoonlijke conflicten in de Tweede Kamer.⁶ Als de leden in 1866 scholieren waren, dan waren ze in februari 1849 nog zuigelingen. Dat was in zekere zin ook zo. Tweederde van de Kamerleden kwam toen voor het eerst van hun leven in de vergaderzaal. Volgens Van Eck waren de leden 'wat schuw' en kenden ze 'elkander niet', laat staan dat ze wisten hoe een parlement of een grondwet functioneerde.⁷

Het parlement was in 1849 een onbekende en vreemde wereld voor de nieuwe Kamerleden. Dit geldt evenzeer voor de onderzoeker van de parlementaire wereld. De meeste lezers hebben een duidelijk beeld van de Tweede Kamer, omdat deze het kloppend hart van de politiek is. De Kamer van 1849 was evenwel heel anders dan de huidige. Zij telde bijvoorbeeld slechts 68 leden uit evenveel kiesdistricten. Ieder Kamerlid vertegenwoordigde ongeveer 45 000 inwoners van zijn district, maar slechts 7,3 procent van de volwassen mannen, alleen zij die voldeden aan een van gemeente tot gemeente verschillend censusbedrag, mocht daadwerkelijk stemmen. Naarmate de bevolking groeide, nam het aantal Kamerleden toe, tot 86 in 1878. De zittingstermijn van Kamerleden duurde net als vandaag vier jaar, maar de verkiezingen waren in tweeën gesplitst: eens in de twee jaar trad de helft van de volksvertegenwoordigers af. Deze verkiezingen verliepen anders dan tegenwoordig. Doorgaans bevalen neutrale kiesverenigingen geschikte kandidaten, meestal rijke juristen, aan, die dan zonder felle campagnes gekozen werden.⁸

Moderne politieke partijen waren onbekende fenomenen en van een georganiseerde oppositie of een verdeling tussen links en rechts was evenmin sprake. Alle Kamerleden waren lid van een van de vijf afdelingen. Deze afdelingen vergaderden in beslotenheid over alle ministeriële wetsvoorstellen voordat deze in de openbare vergadering besproken werden. Tegenwoordig bespreken openbare specialistische commissies wetsvoorstellen en politieke kwesties. In 1849 konden Kamerleden tegelijkertijd minister zijn. De functie van premier of minister-president is pas in 1945 officieel ingevoerd en men sprak over 'het ministerie-Thorbecke' in plaats van over 'het kabinet-Thorbecke'.

Een ervaren collega probeerde het ijs bij de eerste bijeenkomst in 1849 te breken. 'Daar heb je het al,' grapte de Nijmeegse afgevaardigde M.J. de Man en wees naar de baard van Van Eck. De angst leefde dat de

directe verkiezingen gevaarlijke revolutionairen naar Den Haag hadden gelokt. Van Ecks gezichtsbeharing deed het ergste vermoeden.⁹ De opmerking was echter niet ernstig bedoeld. Van Eck stond al snel bekend als 'leeuwkje' met zijn baard als manen. De Kamerleden bedachten als studentikoze bezigheid allerhande bijnamen voor elkaar, en de negentiende-eeuwse Kamer is dan ook wel vergeleken met een club of een sociëteit.¹⁰

Deze parlementaire sociëteit had een specifieke groepscultuur. Haar gedragscodes, gebruiken en rituelen vertellen veel over het politieke leven in de negentiende eeuw.¹¹ Dit boek gaat niet over parlementaire haardracht, maar verhalen als die van Van Eck leveren wel nieuw zicht op het politieke leven. Door zijn bijnaam werd Van Eck ingekapseld in dat politieke leven, want 'leeuwkje' was helemaal niet gevaarlijk, maar juist even dapper en goed als het bekende nationale en Zeeuwse symbool: de vechtende leeuw.

Het beschrijven van het politieke leven in de negentiende-eeuwse Tweede Kamer levert mooie geschiedverhalen op, maar kent een probleem. Een beschrijving van 'de' parlementaire cultuur roept het beeld op van een stabiele cultuur, waar regels, gebruiken en rituelen vanzelfsprekend zijn. De spelers kennen en zijn gewend aan de mores, rituelen en andere traditionele handelingen. Van Eck en zijn collega's waren in 1849 echter nergens mee bekend of aan gewend. De grondwet van 1848 vormde een begin en niet het einde voor de mannen die nieuw waren in de Kamer.

Eenmaal bekrachtigd wierp de grondwetsherziening van 1848 grote politieke vraagstukken op. Voordat de grondwet namelijk echt iets kon betekenen, moest ze uitgewerkt worden in nieuwe regels. De Kamerleden en ministers gingen direct aan de slag om de grondwet in organieke wetten te vertalen. Deze wetten creëerden regels voor zaken als religie, verenigingen, armoede, onderwijs en lokaal bestuur. Met wisselend succes gaven zij vorm aan de beoogde grondrechten en bestuurlijke inrichting van 1848.¹²

In de Tweede Kamer gebeurde iets vergelijkbaars. Het parlement had meer wetgevende en controlerende bevoegdheden gekregen en daar waren eveneens nieuwe regels voor nodig. De sporen van deze regels zijn nog steeds aanwezig in het parlement. Tweede- Kamerleden van vandaag maken gebruik van typisch negentiende-eeuwse parlementaire instrumenten als moties, amendementen, interrupties en enquêtes. Tegenwoordig zijn dit vanzelfsprekende instrumenten, maar in 1849

was dat niet zo. Geschreven regels alleen bleken toen niet voldoende te zijn. Ze moesten ook op de juiste manier geïnterpreteerd, bevestigd en toegepast worden: de leden zochten naar regels voor de toepassing van de nieuwe regels. Deze 'regels voor de regels' waren niet vanzelfsprekend, maar inzet van debat. Dit debat loopt als een rode draad door dit boek.¹³

Het lijkt een voor de hand liggende gedachte dat de parlementaire cultuur zich niet vanzelf aanpaste aan de grondwet van 1848 en dat de betrokkenen er tijd en energie in staken om dat te bereiken. Toch is dat nog nooit onderzocht en de uitvoering en het succes van 1848 zijn omgeven met historiografische onduidelijkheden. Volgens de één was de grondwet niet direct een succes omdat zij te modern en vooruitstrevend was. De ander noemt haar juist 'een beetje ouderwets' en stelt dat de belangrijkste machtsvraagstukken onbehandeld bleven.¹⁴ Wellicht veranderde 1848 in de praktijk de gevestigde Nederlandse politiek niet meteen radicaal, maar 1848 kan ook gezien worden als een succesvolle en radicale breuk met het verleden, als een levensgroot hekwerk: eenmaal door het hek was er geen weg terug.¹⁵

Misschien was 1848 een succes vanaf 1850, toen een nieuw reglement voor de Raad van Ministers verscheen waarin ministeriële verantwoordelijkheid werd vastgelegd. Of vanaf 1853, toen boze burgers in de Aprilbeweging naar nieuwe grondwettelijke middelen grepen om hun kritiek op de Haagse politici duidelijk te maken. Of vanaf 1857, toen ministers en Kamerleden een belangrijke en omstreden onderwijswet bekrachtigden. Of vanaf 1868, toen de ministers eindelijk opstapten nadat ze de Kamer – tot ergernis van de meerderheid van de leden – tweemaal hadden ontbonden.¹⁶

Het juiste antwoord hangt af van de gestelde vraag. Hoe en wanneer werd de Tweede Kamer na 1848 volwassen? In 1884 zat Van Eck nog steeds in hetzelfde Kamerbankje. Hij had tientallen ministers en honderden Kamerleden zien komen en gaan. Hij droeg nog steeds een baard. Maar baarden waren niets bijzonders meer en de zijne was grijs geworden. Op zijn oude dag maakte Van Eck de debutanten van deze jaren wegwijst in het parlementaire leven. Een ongeschreven regel was dat alle debutanten onder leiding van een ouder Kamerlid ervaring opdeden in de commissie voor de verzoekschriften.¹⁷ De verlegen nieuwelingen van februari 1849 waren volwassen geworden en gaven hun ervaring door aan de nieuwkomers.

Het volwassen worden van de Tweede Kamer en haar leden ging hand in hand met de ontwikkeling van gezag in het parlement. Van Eck

en zijn vrienden waren uitgegroeid tot mannen van gezag, net zoals de Kamer in haar geheel gezag had gekregen. De ontwikkeling van gezag in het parlement is het centrale thema van dit boek. Gezag staat dicht bij macht en deze zijn nooit helemaal van elkaar te scheiden. De macht van het parlement berustte in de tweede helft van de negentiende eeuw vooral in het maken en controleren van wetten en de gevolgen van die wetten. Deze wetgeving is belangrijk, maar dit boek gaat over iets anders, namelijk over de ontwikkeling van het parlement als zodanig.

Gezag gaat bovendien vooraf aan iedere vorm van machtsverdeling. Als een negentiende-eeuws Kamerlid bijvoorbeeld een wet voorstelde en aangenomen kreeg, dan hadden zijn collega's hem gelijk gegeven. Los van de redenen achter het gelijk geven, had het Kamerlid op basis van gezag gelijk gekregen. Gelijk krijgen leverde op zichzelf weer meer gezag op, voor de individuele spreker, dan wel voor de gehele Kamer in verhouding tot ministers en koning aan de ene en de samenleving aan de andere zijde. Het al dan niet gelijk krijgen op basis van gezag is daarmee belangrijk voor de bestudering van het volwassen worden van het parlement en zijn tradities. Gezag staat hier voor 'het vermogen iemand te doen gehoorzamen doordat hij de wens van de opdrachtgever als juist aanvaardt'.¹⁸ Dit 'vermogen' en dit 'geestelijk overwicht' kwamen ergens vandaan en waren niet vanzelfsprekend. Gezag was inzet en uitkomst van de strijd om de regels.

Met het groeiende parlementaire gezag kreeg de baard van Van Eck een andere betekenis. Het verhaal ging dat hij hem pas zou afscheren als de grondwet op de juiste manier toegepast en geïnterpreteerd werd.¹⁹ Als dit gerucht waar was, waren de regels van 1848 voor de oude leeuw nog steeds geen rustig bezit. Van Eck bevestigde dit min of meer zelf. Gedurende zijn hele leven in de Kamer stak hij tijd en energie in het veranderen van de parlementaire regels door allerlei reglementen van orde te schrijven die bedoeld waren om de parlementaire praktijk te veranderen. Veranderingen van het parlement en zijn praktijk worden vaak verklaard uit factoren die weinig met dat parlement zelf te maken hebben. Deze benadering is doorgaans bottom-up: groepen mensen, gebeurtenissen en sociaal-economische ontwikkelingen buiten de wereld van het parlement veranderen de politiek in dat parlement.²⁰

In dit boek gebeurt iets anders. Parlementen vertegenwoordigen het volk buiten de muren van het parlement, maar hier gaat het vooral om wat er zich binnenskamers afspeelde. De woorden en daden van de spelers in het parlement vormen het uitgangspunt, omdat deze spelers met

elkaar vorm gaven aan hun werkplek. Mannen als Van Eck waren voor een belangrijk en tot nu toe onbeschreven deel zelf verantwoordelijk voor de inrichting van de Kamer.

Regels zijn pas echt een rustig bezit op het moment dat de spelers ze vanzelfsprekend vinden en ze een basis zijn geworden voor uitbreiding met nieuwe regels. Dit gebeurde in 1887, met een grondwetsherziening en een nieuw reglement van orde.²¹ Het parlement was in de voorafgaande veertig jaar uitgegroeid tot het belangrijkste instituut waar politiek werd gemaakt. Dat hadden de mannen van 1848 zelf bewerkstelligd door eisen te stellen aan de invulling en vorm van het parlement en de wijze waarop de leden er politiek bedreven. Volgens hen moest parlementaire politiek vooral waardige politiek zijn.²² Door middel van een beschaafde uitwisseling van rationele argumenten kwamen parlement en ministers in de vergaderzaal tot 'de waarheid': de beste wetten en de beste controle. De beste wetten waren goed voor alle Nederlanders: ze dienden het algemene en niet het particulier belang. Dit waren politieke idealen, die in de praktijk anders konden uitpakken. Particuliere belangen bleven meespelen en overtuiging door debat was vaak een fictie. Bedachten de mannen van 1848 eerst regels en gebruiken om parlementair gezag te vestigen, aan het eind van hun politieke leven vonden zij andere rituelen en tradities uit om hun eigen gezag in stand te houden.²³ Kamerleden hebben vaak idealen, maar handelen even vaak pragmatisch of opportunistisch. Het is belangrijk na te gaan hoe idealisme en opportunisme zich tot elkaar verhielden in deze ontwikkeling, omdat beide bepaalden wat parlementaire politiek was en zou worden.

Vanaf de late jaren 1880 veranderde alles aan politiek in Nederland. Leden van politieke partijen en volgelingen van zware morele gemeenschappen verkregen geen waarheid door debat, maar waren van tevoren al van de waarheid overtuigd. De waarheid van het partijlid lag vastgeklonken in de ideologie van de partij. Het parlement maakte geen politiek, maar partijleiders deden dat als tolken van groepen in de samenleving. Voor partijleden had het parlement een andere betekenis.²⁴ Door deze verschuiving, het uitschrijven van nieuwe regels en het geleidelijk uitsterven van de generatie van 1848 vormt 1888, het jaar waarin confessionelen voor het eerst een meerderheid hadden in de Kamer die onder de nieuwe grondwetsherziening bijeenkwam, het slot van dit boek.

Van Eck heeft maar weinig van de tijd van de politieke partijen mee-

gemaakt. Hij stierf in 1895 en liet een boekje vol herinneringen na. Het was waarschijnlijk zijn bedoeling ze uit te geven om zo een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van het parlement. Dat is toen niet gebeurd, maar Van Eck was niet de enige die waarde hechtte aan zijn eigen geschiedenis en de herinneringen zijn al geruime tijd geleden uitgegeven.²⁵

PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

Parlementaire geschiedenis heeft een rijke traditie en ontwikkelde zich tot een bijzondere discipline. J.A. de Bruyne, directeur van een hogere burgerschool te Zierikzee, schreef geschiedenisleerboeken voor middelbare scholieren. *De geschiedenis van Nederland in onzen tijd* was zijn magnum opus. Het eerste deel verscheen in 1891 en het laatste in 1918.²⁶ De Bruyne had een beperkte blik op wat bij 'de' geschiedenis hoorde. Duizenden bladzijden vol lange citaten behandelen vrijwel alleen gebeurtenissen in en rondom het parlement vanaf 1848. De geschiedenis van Nederland was parlementaire geschiedenis.

De vraag waarom 'de' geschiedenis gelijkstond aan parlementaire geschiedenis, is waarschijnlijk nooit bij De Bruyne opgekomen. De auteur maakte de afronding van zijn werk zelf niet meer mee en had geen gelegenheid voor een beschouwende slotanalyse. Historicus Nicolaas Japikse voltooide het laatste deel, maar worstelde wel met vragen. 'Ik ben meer refereerend, als kroniekschrijver, dan als verklarend, beschouwend historicus te werk gegaan.'²⁷ Japikse oefende liever het tweede dan het eerste vak uit. Toch vond hij het onnodig om het ontbreken van verklaring, analyse en beschouwing te legitimeren. Voor Japikse en De Bruyne was parlementaire geschiedenis vanzelfsprekend belangrijk. De parlementaire kronieken waren van belang, omdat het parlement als zodanig van belang was.

De Bruyne was niet de enige in het fin de siècle die gefascineerd was door de parlementaire geschiedenis van de afgelopen halve eeuw. Overzichtswerken, memoires en schetsen volgden elkaar in rap tempo op. De beroemdste kwam van een insider. Toen in 1889 de eerste editie van zijn *Schets eener parlementaire geschiedenis sedert 1849* verscheen, zat auteur Wilco Julius baron van Welderen Rengers in de Eerste Kamer.²⁸ Het onderwerp was voor hem minstens zo vanzelfsprekend als voor De Bruyne en hij beschreef de gebeurtenissen in het parlement even nauwkeurig. Maar Van Welderen kende de parlementaire wereld

uit eigen ervaring. Zijn parlementaire geschiedenis was daardoor een persoonlijke geschiedenis en dat liet ruimte voor reflectie.

Van Welderen stelde in de derde editie van zijn geschiedenis dat 'de constitutioneele veste' bedreigd werd door 'een geest van wantrouwen in hare deugdelijkheid'. Hij schreef op het moment dat politieke partijen de Kamer begonnen te domineren. Zelf was hij een oude liberaal uit een tijd die voorbij leek te zijn. Dat zorgde voor nostalgie en weemoed: 'De uitbundige lof, vroeger aan de staatsregeling van 1848 toegebracht, wordt zelden meer vernomen.' Deze nostalgie was politiek, want Van Welderen wilde de verdwenen lof opnieuw oproepen en meende dat ieder persoon met 'vertrouwen in onze grondwettige instellingen' verplicht was 'voor de goede werking' van die instellingen te 'waken'. Zijn parlementaire geschiedenis deed daarbij dienst 'als leidraad'.²⁹

Andere oude Kamerleden schreven eveneens geschiedenissen, memoires, schetsen, herinneringen en autobiografieën vol persoonlijke beschouwingen. Deze parlementair-historische publicaties zijn te zien als naslagwerken, omdat ze achteraf inzicht leveren in gebeurtenissen in het parlement. Veel redevoeringen van Samuel van Houten zijn bijvoorbeeld alleen te begrijpen met zijn memoires. Van Houten was zich hier ook van bewust: hij publiceerde omdat 'veelvuldig de klacht is geuit, dat men mij niet begreep'.³⁰

Dergelijke geschiedenissen zijn echter ook primaire bronnen, omdat het inzicht verstrekt wordt vanuit een persoonlijk en vaak nostalgisch perspectief. Van Houten dweept met zijn jonge jaren als eigenzinnig Kamerlid en begint zijn memoires met: 'Gelijk anderen dichter of musicus, zoo ben ik volksvertegenwoordiger geboren.' Dit is projectie. Van Houten wist bij zijn geboorte in 1837 nog niet wat een volksvertegenwoordiger was, laat staan dat hij er een wilde worden.³¹

Van Houten en Van Welderen waren oude liberalen die weinig waarde hechtten aan moderne politieke partijen. Dat gold ook voor Willem Hendrik de Beaufort, die in juni 1895 het eerste deel van zijn parlementaire geschiedenis vanaf 1863 publiceerde.³² Hij kwam niet verder dan 1868, maar zijn zoon Jan de Beaufort rondde het werk in de jaren 1920 met twee dikke delen af. De zoon verklaarde dat het onmogelijk was deze geschiedenis objectief te beschrijven. 'Wanneer iemand met andere politieke opvattingen b.v. een Sociaal Democraat of een Anti Revolutionair dit boek had geschreven, dan zou hij ongetwijfeld op verschillende gebeurtenissen een ander licht hebben laten vallen'.³³ Deze sociaal-democratische en anti-revolutionaire geschiedenissen

zijn wel geschreven, maar het parlement speelde daar meestal geen centrale rol in. Parlementaire geschiedenis was alleen belangrijk waar het de daden van partijgenoten betrof. Voor partijgangers was politieke geschiedenis vooral partijgeschiedenis.³⁴ De negentiende-eeuwse liberalen die minder aan partijen hechtten, stierven uit en met hen de traditie van persoonlijke parlementaire geschiedenissen over de negentiende eeuw.

De naam Van Welderen stierf niet. In de jaren 1940 en 1950 gaven staatsrechtgeleerden C.W. de Vries en W.H. Vermeulen zijn werk opnieuw uit en vulden zijn geschiedenis onder zijn naam aan voor de periode na 1891. Parlementaire geschiedschrijving bleef het werkteerrein van insiders. Behalve (oud-)politici hielden vooral staatsrechtgeleerden zich bezig met het parlement. Deze bezigheden vulden elkaar aan en de oorsprong van deze samenhang ligt in de negentiende eeuw. Hoogleraren staatsrecht bereidden hun studenten met colleges en handleidingen voor op een carrière in politiek en bestuur. Buiten de lessen om bekleedden staatsrechtgeleerden zelf ook politieke functies. Jeronimo de Bosch Kemper is bijvoorbeeld bekend geworden als Kamerlid én als Amsterdams hoogleraar en handboekenschrijver.³⁵

In de parlementaire geschiedenissen van De Vries en Vermeulen verdwenen alle persoonlijk getinte beschouwingen. Auteurs dienden namelijk 'persoonlijke inzichten omtrent de in de Kamers besproken onderwerpen onder de korenmaat te laten'.³⁶ De blote weergave van gebeurtenissen dreigde van parlementaire geschiedschrijving een droog genre te maken. Het was ook niet de bedoeling van staatsrechtgeleerden om spannende geschiedverhalen te schrijven. Zij zijn geïnteresseerd in de werking van grondwettelijke instituties en de ontwikkeling van het staatsbestel. De parlementaire geschiedenis van de wetgeving levert een bijdrage aan inzicht in die instituties. Parlementaire geschiedenis is als vanzelfsprekend van belang, omdat deze discipline inzicht levert in de ontwikkeling van het staatsbestel. Dat vond Van Welderen al en het educatieve perspectief van schoolmeester De Bruyne is evenmin verdwenen. Parlementaire geschiedenis staat vooral in handboeken voor studenten staatsrecht.³⁷

Staatsrechtgeleerden hebben lang een monopolie op parlementaire geschiedschrijving bezeten. 'Echte' historici deden weinig met de Tweede Kamer. Gezaghebbende en beroemde historici als Pieter Geyl, Johan Huizinga, Jan en Annie Romein en Ernst Kossmann lazen liever Van Welderen dan de *Handelingen*.³⁸ Dankzij Van Welderen en anderen leek

de parlementaire geschiedenis al geschreven en de echte *Handelingen* waren een stuk minder toegankelijk.

Historici rondom de Utrechtse hoogleraar Hans Boogman bestudeerden vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw de *Handelingen* wel. Om te reconstrueren waar politieke spelers precies voor stonden, was het voor hen noodzakelijk de *Handelingen*, periodieken en persoonlijke archieven te bestuderen. Zo zijn veel bronnen en is waarschijnlijk de hele parlementair-historische discipline gered. Zonder het werk van Boogman en anderen was het verhaal van Van Eck en zijn baard waarschijnlijk lang geleden vergeten en verdwenen.³⁹

Tegelijkertijd is de baard van Van Eck juist een typisch voorbeeld van een verhaal waar de klassieke parlementaire geschiedenis weinig mee deed. Een dergelijk verhaal was 'een kurieus detail van het parlementaire leven': franje waar niemand verder iets mee kon.⁴⁰ Boogman had goede redenen om baarden links te laten liggen. Vanaf de jaren vijftig zette hij zich nadrukkelijk af tegen 'de nog zo sterk verhalende en getuigende geschiedbeoefening van de oudere generatie'. Boogman zocht aansluiting bij buitenlandse onderzoekers als Fernand Braudel en Lewis Namier.⁴¹ Door heel West-Europa werden nationale geschiedenissen minder persoonlijk, minder uniek, minder nationalistisch en minder vaderlands.

Dit had te maken met de recente geschiedenis. Fascisme en communisme tierden immers welig op foute symboliek, overdadige vormen en misplaatste tradities. Deze systemen hadden de parlementaire democratie naar de afgrond gedreven. Uiteindelijk overwon de democratie, maar ze liep blijvende littekens op. Na de Tweede Wereldoorlog was parlementaire democratie als vanzelfsprekend het enige overgebleven juiste politieke systeem. Politieke geschiedschrijving kreeg eveneens te maken met deze vanzelfsprekendheid. Het was belangrijk om historische machtsvraagstukken in het parlement en de geschiedenis van politieke ideeën te bestuderen, maar het parlement zelf werd noch geanalyseerd, noch geproblematiseerd. Er was geen geschiedenis van het parlement als instituut, of aandacht voor zijn rituelen en symbolen, want een wereld zonder parlement was ondenkbaar.⁴²

Tegelijkertijd ging politieke geschiedenis vooral over 'hoge politiek': over het parlement, de ministers, de diplomatie en de machtigste spelers in deze circuits. De nadruk op hoge politiek lag in de jaren zestig en zeventig onder vuur. Een jonge generatie activisten en wetenschappers pleitte voor meer openheid van politiek en samenleving. Activisten stonden een bredere deelname aan de vertegenwoordigende democratie voor.

Sociale wetenschappers probeerden meer helderheid te verschaffen in de werking van parlementaire en democratische instrumentaria en mechanismen. Omdat het parlementaire verleden deze mechanismen kon verklaren, werkten ook historici in de toen opgerichte onderzoeksinstellingen zoals het Parlementair Documentatie Centrum (Universiteit Leiden) en het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (Radboud Universiteit Nijmegen).

De vernieuwingsgolf veranderde weinig aan de vanzelfsprekendheid van het onderzoeksobject. Voormalig directeur van het Nijmeegse Centrum voor Parlementaire Geschiedenis P.F. Maas stelde dat de droge 'weergave van het parlementaire gebeuren als het ware "vanzelf" een verklaring voor het waarom van bestuur of wetgeving' gaf, en zij legitimeerde daarmee ook het bestaan van parlementaire geschiedenis als zodanig.⁴³ Opvallend genoeg gaf Maas toe dat het onduidelijk was wat parlementaire geschiedenis nu precies betekende. Zijn analyse bevat nog een ander manco. Het droge verleden verklaart namelijk nooit iets 'vanzelf': daar zijn toch echt (en op zijn minst) historici voor nodig. J.L.J. Bosmans deed in 1987 wel een poging parlementaire geschiedenis te duiden. 'De termen parlementaire geschiedenis, staatkundige geschiedenis en politieke geschiedenis zijn in de regel inwisselbaar.'⁴⁴ Deze duiding is niet logisch. Parlementaire geschiedenis mag dan politieke geschiedenis zijn, andersom is dat niet vol te houden.

De gedachte dat politieke geschiedenis in de regel geen parlementaire geschiedenis hoeft te zijn, komt onder andere voort uit nieuwe ontwikkelingen op het gebied van politieke geschiedenis in de jaren negentig. Haar werkterrein is toen aanzienlijk verruimd. De ideologische betrokkenheid bij het schrijven van geschiedenis was grotendeels verdwenen. Nieuwe vragen kwamen ervoor in de plaats: over wat politiek precies is en was, de indeling van de openbare ruimte, macht op basis van representatie, de rol van stijl, het persoonlijke en het subjectieve van politiek.⁴⁵ Deze verbreding is wel omschreven als 'de' of 'een' 'politieke cultuur-benadering'.

Critici stelden hier tegenover dat deze benadering te veel aandacht besteedde aan 'de zachte kant van de politiek'. Hierdoor zou het machtsaspect van politiek uit het beeld dreigen te verdwijnen.⁴⁶ Macht is essentieel bij het schrijven van politieke geschiedenis. Politiek gaat immers over leven en lijden bij het verdelen en uitvoeren van macht, of het ontbreken daarvan. Wie dit vergeet, vergeet wat politiek was en is.

De verruimers en criticasters hebben elkaar ontmoet in de constate-

ring dat het belangrijk is te weten wat politiek was en kon worden na momenten van plotselinge veranderingen. Om te weten hoe en waartoe door machtsverdeling geleefd en geleden werd, is inzicht in wat gezaghebbenden belangrijk vonden onmisbaar. Wat belangrijk gevonden werd en de zoektocht daarnaar vormen de essentie van wat politiek in een bepaalde periode was.⁴⁷

Dit boek onderzoekt wat parlementaire politiek tussen 1848 en 1888 was en werd. Het ontstaan van die parlementaire politiek ging hand in hand met de ontwikkeling van gezag. *Mannen van gezag* laat zien dat de Kamerleden zich niet voor niets gezag toe-eigenden en verwierven. Met dat gezag stelden zij eisen aan wie politiek mochten bedrijven en op welke wijze dat diende te gebeuren. Daarmee wordt het machtsaspect niet overschaduwd door de veronderstelde 'zachte kant' van politiek.

De verruimers van de politieke geschiedenis hebben ook het commentaar gekregen dat zij de rol en ontwikkeling van politieke instituties marginaliseren.⁴⁸ Hun nieuwe vragen hebben ertoe geleid dat politiek vaak buiten het parlement gevonden wordt, waardoor de oorspronkelijke parlementaire geschiedenis in een isolement raakte. Deze teloorgang van parlementaire geschiedenis is vergelijkbaar met het lot van de oude vergaderzaal van de Tweede Kamer. Toen de Kamerleden in 1992 naar een nieuw complex verhuisden kreeg de zaal haar oude bestemming terug. Er worden weer feesten en recepties gehouden in wat heel lang geleden en heel eventjes de balzaal van stadhouder Willem V was. Bijna twee eeuwen Tweede Kamer en haar geschiedenis zijn onzichtbaar geworden.

De benadering om parlementen zelf, in plaats van wetgeving centraal te stellen, wist de discipline nieuw leven in te blazen.⁴⁹ Tegelijkertijd laat de belangrijkste bron uit het parlement, de *Handelingen*, 'vooral de indruk na dat er wel erg veel tijd overheen ging voordat besloten werd het probleem aan een volgende zitting over te laten'.⁵⁰ Misschien is het moeilijk voor te stellen dat iemand met plezier stoffige bladzijden over de accijnswetten op macaroni en vermicelli of de malaise in de Bredase lompenindustrie leest.⁵¹ Bladspiegel en lettertype van de *Handelingen* zijn onaantrekkelijk, de registers onduidelijk of geheel afwezig. De *Handelingen* zijn slecht gedigitaliseerd: delen ontbreken en de bestanden zijn slecht doorzoekbaar. Het interessante van de *Handelingen* ligt voor dit boek echter niet zozeer in de lange lappen tekst, maar in en rond de witregels. Veel witregels geven aan dat Kamerleden snel op elkaar reageerden en improviseerden. Ze duiden op frictie, misverstanden en

onrust, waarbij meer emoties leefden dan de bron doet geloven. Politici konden namelijk hun eigen woorden nakijken en kuisen voordat ze naar de drukker gingen.⁵² De suggestie van rust in de vergaderingen wordt versterkt door de bladspiegel van de *Handelingen*. Zij 'spreken' slechts met één stem tegelijk: de leden lijken netjes achter elkaar het woord te voeren. Bovendien namen de stenografen, in tegenstelling tot veel andere parlementen in Europa, bijgeluiden als 'gelach' of 'tekenen van afkeuring' niet in de *Handelingen* op. In werkelijkheid werd er heel wat door elkaar heen gepraat en interrompeerden sommige leden elkaar midden in hun redevoeringen. De meeste conflicten rondom de witregels waren botsingen tussen verschillende interpretaties van de regels in het parlement. Deze botsingen vertellen daarmee veel over de ontwikkeling van gezag in het parlement en de *Handelingen* vormen dan ook de voornaamste bron voor deze ontwikkelingsgeschiedenis van de Tweede Kamer.

In andere landen is het onderzoek naar de geschiedenissen, cultuur en rituelen van parlementen eveneens op gang gekomen.⁵³ Deze literatuur beperkt zich vaak tot de landsgrenzen: auteurs besteden pas recentelijk aandacht aan internationale en grensoverschrijdende ontwikkelingen van parlementen. Internationale voorbeelden en transnationale vergelijkingen verdienen aandacht, want negentiende-eeuwse politici keken naar voorbeelden uit het buitenland als zij niet meer wisten hoe verder te gaan.⁵⁴ Hoewel internationale voorbeelden door het hele boek verspreid aan bod komen, worden ze pas geanalyseerd op het moment dat de Nederlanders buitenlandse voorbeelden als een probleem ervoeren en deze debat uitlokten.

Er is nog iets ingewikkelds aan het bestuderen van de Tweede Kamer. Publieke negentiende-eeuwse mannen hielden niet van de wrijving en de conflicten die in dit boek overheersen. Politiek moest algemeen en waardig zijn en vooral niet persoonlijk en driftig. De conflicten in de *Handelingen* tonen echter dat emoties altijd een belangrijke rol speelden en dat persoonlijke politiek onvermijdelijk was. Het waardige en rationele algemeen belang van de Kamerleden was meer ideaal dan de werkelijkheid. Het is echter nooit helemaal helder te krijgen waar werkelijkheid en ideaal in elkaar overgaan. De feitelijke werkelijkheid en het ideaal zijn een politieke mythe geworden.

Over politieke mythen en mythevorming is veel geschreven.⁵⁵ Voor dit boek volstaat de wonderlijke eigenschap van mythen dat zij altijd een beetje waar en een beetje onwaar zijn. De spelers in dit boek propageer-

den een bepaald beeld van wie zij wilden zijn. Dat beeld is misschien mooier, of in ieder geval anders, dan wie zij werkelijk waren. Tegelijkertijd kwam dat beeld wel ergens vandaan en zou het nooit bestaan hebben zonder een Kamerlid dat daadwerkelijk iemand was en daadwerkelijk handelde in de politieke arena. Hoe een Kamerlid zich presenteert, is een zaak van stijl, en wat een Kamerlid wil, is vaak een zaak van inhoud. Maar stijl en inhoud laten zich niet gemakkelijk scheiden omdat zij elkaar versterken en deels bepalen. Dit boek laat zien dat en hoe de betrokkenen hun ideale parlement zelf bedachten, uitwerkten en tot werkelijkheid trachtten te maken.

Iets vergelijkbaars als bij het onderzoeken van de werkelijkheid en het ideaal, gebeurt bij het onderzoeken van het persoonlijke en het politieke in het parlement. De late negentiende-eeuwers zijn erin geslaagd de schijn hoog te houden dat politiek niet persoonlijk mocht zijn en dat persoon en politiek in de Tweede Kamer van elkaar te scheiden waren. In de parlementaire geschiedenissen van staatsrechtsgeleerden en politiek historici uit de twintigste eeuw was vervolgens wel aandacht voor, maar geen analyse van persoonlijke politiek. In het spoor van de verruiming van het politiek-historische kader zijn persoon en politiek elkaar genaderd en dat gebeurt ook in dit boek.⁵⁶

Politiek is mensenwerk. Wie wil weten wat politiek was, kan de grillen van deze mensen onmogelijk terzijde schuiven, want hun creatieve handelingen en emoties schiepen vorm en dynamiek in het parlement. Dat het parlement zo valt te onderzoeken, is te danken aan het werk van tientallen negentiende- en twintigste-eeuwse politici, journalisten, historici en staatsrechtsgeleerden. Verstoep in een voetnoot van zijn veel later uitgegeven memoires staat dat Van Ecks gezichtsbehang een 'politieke baard' was.⁵⁷ Het is zaak om nu de aanhalingstekens te verwijderen.

DWARSDOORSNEDE

Mannen van gezag betoogt dat de Tweede Kamer in 1848 geen gevestigd politiek instituut was, maar nog door de leden van dit instituut moest worden uitgevonden. Zij wilden het gezag ervan vestigen met gebruiken, regels en rituelen. Deze werden in de praktijk gebracht en verkregen uiteindelijk de status van een traditie.

Voor de mannen van 1848 was weinig vanzelfsprekend. Zij zochten naar een concrete invulling van hun parlementaire wereld, en deze be-